
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

MENNYIRE VÁLT EURÓPAIVÁ A MAGYAR NYELV?

M O L N Á R C S I K Ó S L Á S Z L Ó

A honfoglalással a magyarság indoeurópai nyelveken beszélő európai népek közé került. Ahhoz, hogy fennmaradhasson, be kellett illeszkednie környezetébe. A beilleszkedésnek egyik módja az volt, hogy idomította nyelvét a környezetében élő népek nyelvéhez. Sok mindenben közeledett hozzájuk, arra azonban nem kényszerült, hogy nyelvét feladja. A magyar nép életében mégis sor került nyelvcserere, valószínűleg még 896 előtt. A történelmi források szerint a magyarok kétnyelvűek voltak. Bíborbanszületett Konstantin a magyarokat részben török nyelvűnek minősíti. Őseink a törököt eddig még tisztázatlan körülmények között felcserélték a magyarral. Nyomai a szókészletben és a helynevekben maradtak fenn.

A finnugor ősökkel való rokonságot „csak a nyelv szerkezetének tudományos vizsgálata bizonyította, történeti adat, emlékezés még a leghalványabb monda formájában sem” – mondja Dümmerth Dezső. Szerinte „a magyarok ős-török, vagyis hun fajta életmódjáról, társadalmi berendezkedéséről, harcmodoráról viszont már a honfoglalás előtti időből számos külföldi, pártatlan megfigyelőt tudunk megszólaltatni, a földből előkerülő régészeti anyag döntő bizonyosságával együtt”.¹ A kettős honfoglalás elméletének megalkotója, László Gyula megállapítja, hogy „az obi-ugorok mongolos népe, amely legközelebb áll nyelvünkhöz, semmi embertani közösséget sem mutat sem a magyarsággal, sem pedig a többi finnugor néppel”, majd pedig így folytatja: „Ebben az esetben ez a tény nyilvánvalóvá teszi a nyelvcserét, s éppen a kialakuló magyarság lehetett e közlekedőnyelvet adó nép.”²

A magyar népnek és nyelvének példája mutatja, hogy a nyelvtörténet nem mindig azonos a nép társadalmi, politikai történetével. „Különösen nem lehet azonos a lovasnomád népek esetében – vélekedik Dümmerth Dezső –, ahol

rendkívül gyorsan képződnek új és új törzsszövetségek, államalakulatok, s ezzel együtt nyelvcserek is előfordultak, különböző fajok keveredésével együtt. A magyarság politikai történetének kialakulásában vagy éppen dinasztiája eredetének kutatásában a nyelvtörténet csak hasznos segédeszköz, de nem vezérfonal.”³ A szókészletre irányuló nyelvészeti vizsgálatokat László Gyula a régészettel és a többi rokon tudománnyal együtt tartja csak elképzelhetőnek és eredményesnek.⁴ Dümmerth hangsúlyozza, hogy „eszmei hagyományainknak és társadalmi fejlődésünk motívumainak több közük van a hunokhoz, mint a finnugor népekhez”, szerinte „nagy tévedés lenne a nyelvcsere ténye és a közelebbi, harcos, lovas, hun fajta társadalm szerkezet és életmód előtt is szemet hunyni, csak azért, mivel ezt a nemesi ideológia annak idején eltorzította”.⁵

Amikor a magyarok a Kárpát-medencébe jöttek (akár a IX. századra tesszük ezt, akár korábbra, a VII. századra), itt főleg szlávokat találtak, az ő nyelvükkel ismerkedtek meg. Voltaképpen ez volt az első lépés az indoeurópai nyelvek felé. Balázs János azon a véleményen van, hogy „nyelvünk és a szláv nyelvek fonémarendszere az ómagyar kor elején nem tért el számottevően, s így ezek az egymástól mind eredetük, mind pedig tipológiai sajátosságuk alapján eléggé különböző nyelvek a Duna-tájon kezdettől fogva nagyobb nehézségek nélkül kapcsolatba kerülhettek egymással”.⁶ Molnár Erik feltételezi, hogy a XI. század második felében és a XII. században a szlávok tömegesen beolvadtak a magyarságba, ezzel párhuzamosan viszont a magyar vezető réteg szlávósodni kezdett, de végül is nem következett be elszlávósodása, legalábbis nyelvi nem, társadalmilag azonban a magyarság „törökös pásztornépből szláv pásztornéppé alakult át”.⁷ A szláv lakosság nyelvi elmagyarosodására azért kerülhetett sor, mert a magyarság számbeli fölényben volt a szlávokkal szemben. A magyar és a szláv tömegek nyelvi egybeolvadásának feltétele adva volt azonos társadalmi helyzetükben és szoros együttélésükben.⁸ A nyelvi elmagyarosodott szlávok nagy hatást gyakoroltak a magyarságra, segítségükkel vált fejlettebbé földművelésük, állattenyésztésük, iparuk. Tőlük ered az államszervezet, az egyházi szervezet és más alapintézmények felállítása. Szláv jövevényszavaink arról tanúskodnak, hogy a szláv hatás a mindennapi élet tevékenységeit is át- meg- átítatta. Elég csak egyes ételek és a hozzájuk szükséges alapanyagok nevére utalni: galuska, kalács, kása, lepény, paprika, peccsenye, szalonna, tarhonya, tészta stb.⁹

Az egymás tőszomszédságában, azonos égtájon élő nyelvek rokon vonásaival az ún. areális nyelvészet foglalkozik. Ez a diszciplína azon a felismerésen alapul, hogy „a földrajzi, társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális szempontból összetartozó területek népeinek nyelvei a századok folyamán olyan

szoros kapcsolatba kerülhetnek egymással, hogy bennük számos egyezés jön létre, még akkor is, ha különben ezeket sem genetikai, sem tipológiai rokonság nem fűzi össze”.¹⁰

E. Lewy szerint¹¹ a német és a magyar nyelv azonos zónába tartozik. Megállapítja, hogy a magyar nyelv nagymértékben indoeurópaizálódott, fölzárkózott ahhoz a modern európai nyelvtípushoz, amelyet Közép-Európában a német testesít meg. H. Becker¹² felhívja a figyelmet a magyar, a cseh és a német nyelv szövetségére, habár szerinte az összes európai nyelvet ugyanaz a szellem élteti, ugyanazt a mondanivalót azonos módon fejezik ki. Bally¹³ közös európai szellemiségről beszél, amely a nyugat-európai művelődés hatására alakult ki. Ez a nyelvek kifejezésmódjában és stilisztikájában is megmutatkozik. Décsy Gyula¹⁴ a dunai nyelvsvettségbe sorolja a magyart a csehvel, a szlovákkal, a szlovénnel és a szerbhorvátal együtt. A németet a nagy európai nyelvek közé teszi, pedig egyébként itt volna a helye. Isačenko, a prágai iskola tagja¹⁵ megállapította, hogy a mássalhangzók szabályos jésítése szempontjából a magyar a szlovákkal és a szerbhorvátal egyezik (nem pedig az erősebben jésítő lengyelrel és oroszsal). A német–magyar–román nyelvterület, a cseh és a szlovák nyelvjárások zöme, a délszláv nyelvek ahhoz az övezethez tartoznak, amelynek fonológiai rendszerétől a szabályos jésítés elve idegen. A magyarban és a csehben a magánhangzók hosszúságának jelentésmegkülönböztető szerepe van. A hangsúly az első szótagra esik (a szlovákban is). Ezek az egyezések voltaképpen a római kereszténység felvételének következményei. Skalička cseh nyelvész¹⁶ is foglalkozott a nyelvsvetőségekkel. A Duna-táji nyelvek közös vonásait az alábbiakban állapította meg: 1. az első szótagra eső szóhangsúly, 2. a magánhangzók kvantitásbeli szembenállása, 3. palatálisok és affrikáták megléte, 4. névelő (magyar, német), 5. az összetételek jelentősége (magyar, német), 6. három igeidős rendszer (magyar, cseh, szlovák).

Intenzív areális kapcsolatai ellenére a magyar nyelv agglutináló maradt, a vele érintkezésbe lépő nyelvek pedig flektálók. Ezek a sajátosságok nem kizárólagosak, bizonyos jelek a magyarban is flektálásról tanúskodnak (névszóra-gozásbeli alosztályok, nominális mondat). Az összetételek használatára való hajlam poliszintetikus vonás, a névelő kifejlődése pedig izoláló jellegűnek számít.¹⁷ Az agglutináció foka a magyarban a rokon nyelvek némelyikéhez viszonyítva kisebb (a finn például egy fokkal közelebb áll az agglutináció tiszta típusához), másokhoz képest pedig nagyobb (az észti nyelv a magyarnál is flektálóbbnak bizonyul).¹⁸

A környező népek nyelvének a magyarra tett hatásával számos kutató foglalkozott: Asbóth Oszkár, Búzás Győző, Fludorovits Jolán, Gyalmos János, Kiss Lajos, Kniezsa István, Gudrun Kobilarov-Götze, Melich János stb.¹⁹

Elsősorban a jövevényszavakat tanulmányozták, de a tükrözés és a képzőátvétel eseteire is kiterjedt a figyelmük. Nemcsak a többi nyelv hatott a magyarra, hanem a magyar is befolyásolta a Duna-táji nyelveket. Más nyelvek magyar jövevényszavait és más elemeit vizsgálta többek között Hadrovics László, Décsy Gyula, Tamás Lajos és Petro Lizanec²⁰. Az idegen nyelvekbe jutott elemek Gombocz Zoltán és Pais Dezső szerint nyelvemlékek lehetnek és nyelvtörténeti adatul szolgálhatnak: „Valamely nyelvnek idegen nyelvekből átvett elemei nem ritkán olyan elemek fenntartói vagy olyan jelenségek hordozói, amelyeknek az átható, a forrás-nyelvben hírük sincs, hamvuk sincs.”²¹ Noha a magyar nyelvnek más nyelvekre tett hatása mennyiségi szempontból nem éri el más nyelveknek a magyarra való hatását, mégis arról tanúskodik, hogy a Duna-táji nyelvek kapcsolata nem egyoldalú, kölcsönösen hatottak egymásra. Ennek nem csupán a magyar nyelv európaibbá válása volt a következménye, hanem a román, a szlovák, a szerb, a horvát, az ukrán, a német stb. közeledése is a finnugorsághoz.

A magyar–szláv nyelvi kapcsolatokat kezdetben nehezítette az a körülmény, hogy a honfoglalás táján a magyar hangrendszerből hiányoztak a zöngés zárhangok, továbbá a *zs*, a *c* és a *ty*. Problematikus volt az olyan ószláv szavak átvétele, amelyekben az említett mássalhangzók valamelyike előfordult. Ezen a helyzeten segített az ómagyar korban a nyíltszótagosodási tendencia, vagyis az a törekvés, hogy a szóbelseji mássalhangzó-kapcsolatok kiküszöbölődjenek, és így az első szótag nyílttá váljék. A *zs*, a *c* és a *ty* fonologizálódásához elsősorban szláv, részben pedig latin és német jövevényszavak járultak hozzá. Az említett hangok meghonosodásával nyelvünk igen közel került a környező szláv nyelvekhez.²² A latin jövevényszavak nem járultak alapvető módon a magyar nyelv fonológiai rendszerének Duna-táji beilleszkedéséhez, mivel nemcsak itáliai papok közvetítették őket, hanem szlávok és németek is, a maguk helyi színezetű kiejtése szerint. Fontos szerepe volt viszont a latinnak grafematikai és prozódiai szinten, vagyis az írásban és a verselésben. A magyar írás latin betűs lett Európában, és a latinból honosodott meg a hangsúlyos verselés. Ez egyébként jól megfelelt az ősi magyar verselésnek. A rím elterjedése szintén latin hatásra következett be.²³ A magyar a némethez közeledett abban, hogy a *s*–*sz* fonéma pár írásmódját a némethez igazította, ugyanis a latin *s*-*t* mind a német, mind a magyar *s*-nek ejti (nem pedig *sz*-nek). A *k*, az *ü*, és az *ö* írása is német hatást tükröz. Figyelemre méltó még az a körülmény, hogy az *a* fonéma labiális ejtése a bajor–osztrák nyelvjárásoknak is jellegzetességük.²⁴ Ez az utóbbi jelenség valószínűleg inkább magyar hatásról tanúskodik.

Nyelvjárásaink rendszerint különbséget tesznek a nyílt *e* és a középzárt *é* között, a köznyelv viszont elhanyagolja, illetve nem ismeri. Balázs János szerint

lehetséges, hogy az említett hangzók neutralizálásában Pest és Buda német lakosainak a nyelve is szerepet játszhatott, „amelyben föltehetőleg szintén nem volt meg e hangok fonológiai szembenállása”.²⁵

A legfeltűnőbb hatást a magyarral areális kapcsolatban levő nyelvek a szókészletre gyakorolták. Tolnai Vilmos statisztikája szerint a magyar tőszavak 10%-a szláv eredetű, 9,5%-a német és 8%-a latin–görög. Vermes Stefánia a *Szófejtő szótár* adataira támaszkodva megállapította, hogy a magyar szókészletnek 12,4%-a szláv, 7,3%-a német és 5,8%-a latin–görög eredetű. Papp Ferenc *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárára* alapozva 16,45% szláv, 9,54% német és 5,20% latin–görög eredetű szót talált.²⁶ A szóban forgó jövevényszavak többsége főnév, kisebb részben melléknév vagy ige. Az idegen szavak gyakran módosult alakban illeszkedtek a magyar szóállományba, idomultak a magyar szavakhoz. Az idegen szavakban levő mássalhangzó-torlódást számos esetben feloldotta a magyar nyelvhasználat. Erre azonban nem mindig került sor. Bizonyos esetekben csupán kiegészült egy magánhangzóval a mássalhangzó-torlódásos szó (pl. lat. scola – m. iskola), vagy ki sem egészült (pl. ném. Strand – m. strand). Mindez szintén az európai nyelvekhez való közeledésről tanúskodik.²⁷ A névszók átvétele legfeljebb hangtani változásokkal járt együtt, az igéken viszont olykor alaktani módosulás is bekövetkezett. A honfoglalás előtti török jövevényigéket külön toldalék nélkül használjuk (pl. ír, seper, szökik, szűnik, szűr), az európai nyelvekből származó igéket viszont rendszerint ellátjuk magyar igeképzővel (pl. kopati – kapál, činiti – csinál, tangere – tángál, lumpen – lumpol, büffeln – bifláz, lavieren – lavíroz stb.).²⁸ A szláv, a latin, a német eredetű szavak szófaji beilleszkedése könnyű volt, mivel agglutináló típusú nyelvünkben nem kell külön jelölni az egyes szófajokat. A mi szavaink szófaja igazából a mondatban derül ki. A latin, a cseh, a szlovák, a szerbhorvát viszont félreérthetetlenül jelzi a szó szófaji hovatartozását, ezért az ezekből a nyelvekből átvett szavak szófaji meghatározása nem bizonyult mindig problémánélkülinek. Szláv és német jövevényszavaink esetében nem volt nehéz a tőalak megállapítása, mert kétnyelvűek közvetítették hozzánk őket, a latin szavakat viszont többnyire olyanok honosították meg, akik nem tudtak elég jól latinul. Ezért történhetett meg, hogy olykor nem alany esetben kerültek nyelvünkbe (paradicsom, Aténás stb.).²⁹ A magyar nyelv nemcsak azért vett át nagyobb számban szavakat az európai nyelvekből, mert rá volt kényszerülve, hanem azért is, mert alaktani szempontból kevésbé okozott gondot a dolog, mint a magyarból való átvétel. „A mi szavaink alaktanilag sokkal kevésbé tagoltak, mint az indoeurópai szavak – mondja Balázs János. – Ennek viszont az az előnye, hogy a flektáló típusú, indoeurópai eredetű, velünk kapcsolatba került nyelvekből átvett szavakat

egyszerűbb volt nyelvünkbe illeszteni, mint szomszédainknak a tőlünk kölcsönzöttet.”³⁰ A tükörszavak és a tükörkifejezések fontos szerepet játszottak a dunai nyelvek szókészletének kiegyenlítődésében. A német és a magyar is gyakran él a tükrözés lehetőségével. Némely esetben areális jelenséggként is kifejezésre jut a tükrözés, ugyanazt a szót több nyelvben is hasonló tükörszóval fejezik ki. A latin nominator mintájára jött például létre a német Nenner, a cseh Jmenovatel, a szlovén imenovalec, a horvát nazivnik, a szerb imenitelj, a magyar nevező. A magyar udvarias, a cseh és szlovák dvorný, a szlovén dvoren, dvorski, a szerbhorvát udvoran közös mintája a német höflich volt.³¹

Az európai nyelvi hatás erősségét mutatja az is, hogy Magyarországon olyan latin szavak jöttek létre, amelyek másutt nem fordultak elő. Őseink (legalábbis a műveltek) igen otthonosan mozogtak a latin nyelvben, szinte a sajátjuknak érezték. Szabó Károly írja a különleges magyarországi latin szavakról: „A combinator név, melyet Ducange középkori nagy latin szótárában hijában keresnénk, s mely hazai okleveleink roppant tömegében is csak itt tűnik fel először, oly középkori barbar alkotású latin szó, mely, mint a birsagium, mega (megye), jurassor, sedria stb. hazánkban keletkezett, és csak hazánkban volt használatban.”³²

A kereszténység felvételével a magyarság fokozatosan áttért az idegen személynévek használatára, elsősorban biblikus (héber), valamint latin és görög eredetű nevek jöttek divatba. Héber eredetű többek között a Dániel, a Dávid, a Gábor, az Illés, a János, a József, a Máté, a Mihály, továbbá az Anna, az Erzsébet, az Eszter, az Éva, a Gabriella, a Magdolna, a Mária, a Márta, a Sára stb. Latin név származéka az Antal, a Balázs, a Bálint, a Ferenc, a Gergely, a Márk, a Pál, a Tibor, a Viktor, a Vince, illetve az Angéla, a Beáta, a Julianna, a Klára, a Kornélia, a Laura, a Szabina, a Szilvia, a Viktória, a Zita stb. Görög név magyar megfelelője az András, a Dénes, a György, az István, a Miklós, a Péter, a Sándor, az Ágnes, az Andrea, a Dóra, az Ilona, a Krisztina, a Teréz, a Veronika, a Zsófia stb. Használunk továbbá germán (Henrik, Imre, Lóránt, Edit, Erika, Gizella, Helga, Ildikó, Kinga, Melinda, Orsolya stb.), német (Ernő, Róbert, Roland, Katalin stb.), szláv (László, Vanda stb.), francia (Lajos, Adrienn, Bernadett stb.) neveket is. Velük szemben viszonylag kevés magyar (Előd, Farkas, Szabolcs, Zsolt, Csilla, Emese, Enikő, Gyöngyi, Hajnalka, Tünde stb.), török (Ákos, Gyula, Géza, Kálmán, Zoltán, Sarolta stb.), illetve egyéb eredetű (Gusztáv – skandináv, Eleonóra – arab stb.) név található utóneveink (keresztneveink) közt.³³

Alaktani szempontból viszonylag kevésbé hatottak nyelvünkre az indoeurópai nyelvek. Képzőink közül csupán néhány az idegen: a latin -ista, -izmus, -izál, -fikál, -ikus, a német -íroz, -éroz stb.³⁴

„Az alárendelésnek bonyolultabb formái nemcsak a magyarban, hanem a római katolikus vallású szomszédos szláv népek nyelvében is jórészt latin hatásra kezdtek kifejlődni” – mondja Balázs János.³⁵ Szerinte „a legtöbb esetben az idegenszerű szintaktikai szerkezetek az egyes nyelvekben csak akkor tudnak némileg meghonosodni, ha a befogadó nyelvben térnyerésüket valamiféle már meglévő, de nem eléggé közkeletű konstrukció segíti”.³⁶ Arról van szó tehát, hogy a mondatszerkezeti formák viszonylag nehezen kerülnek át egyik nyelvből a másikba. Ez természetes is, hiszen a szófűzés módja mélyen beivódik egy-egy nyelvbe. Addig nem fenyegeti nagyobb veszély a nyelvet, amíg csupán szavakat vesz át más nyelvekből, az a nagyobb baj, ha mondatszerkesztésében válik önállótlanná.

Noha az igekötők mind kialakulásukat, mind funkciójukat tekintve különböznek az indoeurópai nyelvek prefixumaitól, fontos szerepet töltek be az areális kapcsolatokban. Balázs János úgy véli, hogy „ha nem szláv hatásra alakultak is ki igekötőink, annyi bizonyos, hogy általuk nyelvünk közelebb került a környező nyelvekhez, hiszen (. . .) igekötők nemcsak a szláv nyelvekben, hanem a latinban és a németben is vannak, sőt az utóbbinak egyes igekötői, ugyanúgy, mint a mieink, el is válhatnak”.³⁷ A magyar nyelv azzal is közelebb került a térség nyelveihez, hogy a jövő idő kifejezésére körülírt formát kezdett el használni. A klasszikus latin még szintetikusán fejezte ki az egyszerű jövő időt, a vulgáris latin viszont körülírást használt. A szláv nyelvekben is létrejöttek segédigével alakult futurumok. Feltűnő viszont, hogy a magyarban nem fejlődött ki segédigével kifejezett birtokos szerkezet (mint a latinban, a németben, a szláv nyelvekben), noha a latin habere, német haben, szláv imati igének van rokon értelmű megfelelője nyelvünkben (a bír).³⁸

Végeredményben megállapíthatjuk, hogy a magyar nyelv túlságosan nem vált európaivá, beilleszkedése főleg kulturális alapon történt. Rendszere, szerkezete viszonylag csekély mértékben módosult az európai nyelvek hatására, csupán kifejezőeszközeinek felhasználási módjában és mértékében került sor kisebb-nagyobb eltérésekre.³⁹ Az indoeurópai nyelvek körében való integrálódása nem eredményezett olyan változást, amelynek következtében fel kellett volna adnia alapvető genetikai és tipológiai sajátosságait. Nyelvünk továbbra is őrzi az alábbi ősi sajátosságokat: 1. az eredeti szavak egyszerű mássalhangzóval kezdődnek, 2. a magánhangzók illeszkednek a szavak toldalékolásakor, 3. a névszókban van birtokos személyragozásuk, 4. a jelzőként a főnév elé kerülő melléknév ragtalan, 5. nincs szükség a nyelvtani nemek megkülönböztetésére.⁴⁰ A magyar nyelv csak areális értelemben számít európainak.

JEGYZETEK

- ¹Dümmerth Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Budapest, 1977, Panoráma, 28. l.
- ²László Gyula: *Őseinkről*. Budapest, 1990, Gondolat, 17. l.
- ³Dümmerth: i. m. 35. l.
- ⁴Vö. László Gy.: i. m. 21. l.
- ⁵Dümmerth: i. m. 29. l.
- ⁶Balázs János: *Az areális nyelvészeti kutatások története, módszerei és főbb eredményei*. Budapest, 1983, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 44. l.
- ⁷Molnár Erik: *A magyar társadalom története az őskortól az Árpád-korig*. Budapest, 1945, Szikra, 171. l.
- ⁸Vö. Molnár E.: i. m. 167. l.
- ⁹Vö. Molnár E.: i. m. 170. l.
- ¹⁰Balázs J.: i. m. 7. l.
- ¹¹Vö. E. Lewy: *Der Bau den europäischen Sprachen*. Dublin, 1942
- ¹²Vö. H. Becker: *Der Sprachbund*. Lipcse és Berlin, 1948
- ¹³Ballyt idézi Balázs J.: i. m. 19. l.
- ¹⁴Vö. Décsy Gyula: *Die linguistische Struktur Europas*. Wiesbaden, 1973, Otto Harrassowitz; ismertette Molnár Csikós László a Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeinek 21. számában (1974.), 157–161. l.
- ¹⁵Idézi Balázs J.: i. m. 26. l.
- ¹⁶Vö. Vladimir Skalička: Zum Problem den Donaus Prachbundes, in: *Ural-Altische Jahrbücher* 40.: 3–9. l.
- ¹⁷Vö. Balázs J.: i. m. 29. l.
- ¹⁸Vö. Havas Ferenc: A magyar, a finn és az észti nyelv tipológiai összehasonlítása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1974, (*Nyelvtudományi Értekezések* 85. sz.).
- ¹⁹Vö. Asbóth Oszkár: *Szláv jövevényszavaink I.*, Budapest, 1907.; Búzás Győző: A németes összetételek története, Budapest, 1907. (*Nyelvészeti füzetek* 41. sz.); Fludorovits Jolán: A magyar nyelv latin jövevényszavai, Budapest, 1937. (*A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve* I/12 e.); Gyalmos János: *Latin eredetű képzőink*. Budapest, 1931.; Kiss Lajos: Szláv tükörszók és tükörjelentések a magyarban. Budapest, 1976. (*Nyelvtudományi Értekezések* 92.); Kniezsa István: *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. Budapest, 1955.; Gudrun Kobilarov-Götze: *Die deutsche Lehnwörter der ungarischen Gemeinsprache*. Wiesbaden, 1972.; Melich János: *Szláv jövevényszavaink*. Budapest, 1903–1905. l.
- ²⁰Vö. Hadrovics László: *A horvátban levő magyar elemek szófeldrajzi és időrendi problémái*. Budapest, 1942., *Emlékkönyv Melich János 70. születésnapjára* 104–116.; Décsy Gyula: *Die ungarische Lehnwörter der bulgarischen Sprache*. Wiesbaden, 1959.; Tamás Lajos: *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*. Budapest, 1966.; Petro Lizanec: *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (a kárpáton túli ukrán nyelvjáráások alapján)*. Ungvár, 1970.
- ²¹Pais Dezső: *A magyar ósvallás nyelvi emlékeiből*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 107.; vö. Gombocz Zoltán: *Hangtörténet*. Budapest, 1950., 9.; Pais Dezső: *Irányelvek* MNy XLVI., 98–101. l.

- 22 Vö. Balázs J.: i. m. 44–46. l.
- 23 Vö. Balázs J.: i. m. 47. l.
- 24 Vö. Balázs J.: i. m. 48. l.
- 25 Vö. Balázs J.: i. m. 49. l.
- 26 Vö. Tolnai Vilmos: *Halhatatlan magyar nyelv*. MNy XX., 50–59.; Vermes Stefánia: *A magyar szókészlet etimológiai statisztikája*. NYK LI., Papp Ferenc: *Adatok tőszókincsünk etimológiai rétegeinek végződés szerinti elosztásához*. Nyr. LXX., 200–209.
- 27 Vö. Balázs J.: i. m. 51. l.
- 28 Vö. Balázs J.: i. m. 52. l.
- 29 Vö. Balázs J.: i. m. 52–54. l.
- 30 Vö. Balázs J.: i. m. 55. l.
- 31 Vö. Balázs J.: i. m. 98–90. l.
- 32 Szabó Károly: *A királyi regösökről*. Századok XV. (1881), 558. l.
- 33 Vö. Ladó János: *Magyar utónévkönyv*. Akadémiai Kiadó (6. kiadás), Budapest, 1984.
- 34 Vö. Gyalmos János: *Latin eredetű képzőink*. Budapest, 1933.
- 35 Vö. Balázs J.: i. m. 95. l.
- 36 Vö. Balázs J.: i. m. 95–96. l.
- 37 Vö. Balázs J.: i. m. 98–99. l.
- 38 Vö. Balázs J.: i. m. 100–101. l.
- 39 Vö. Balázs J.: i. m. 93. l.
- 40 Vö. Simonyi Zsigmond: *Magyar nyelvészet*. Athenaeum, Budapest, 1905, 12–13. l.